

بررسی متغیرهای تأثیرگذار بر روابط دو کشور ایران و ترکیه

رامین فخاری^۱

چکیده

روابط بین کشورهای ایران و ترکیه بعنوان دو کشور همسایه از متغیرهای متعددی تبعیت می‌کند. هدف از انجام این مقاله بررسی متغیرهای تأثیرگذار بر روابط بین دو کشور ایران و ترکیه و طبقه‌بندی متغیرهایی که منجر به همگرایی و واگرایی روابط بین این دو کشور می‌شود، است. روش پژوهش بصورت اکتباسی از مقالات و منابع کتابخانه‌ای و مطالب اینترنتی که قبلاً در این حوزه به رشته تحریر درآمده است و گونه مقاله بصورت علمی - پژوهشی و تطبیقی به رشته تحریر درآمده است. پس از جمع‌آوری داده‌ها، داده‌ها در دسته‌بندی متغیرها بصورت همگرا و واگرا دسته‌بندی و مقایسه شده‌اند. یافته‌ها حکایت از این مسئله دارد که متغیرهای متعددی در روابط بین ایران و ترکیه می‌توانند ایفای نقش کنند که مهمترین آنها متغیرهای اقتصادی و امنیتی می‌باشد. و در درجه بعدی متغیرهای مربوط به روابط فرهنگی و هویتی نظامی قرار دادند. در نتیجه - گیری به این مسئله می‌رسیم که عوامل همگرا و واگراهای متعددی روابط بین ایران و ترکیه را شکل می‌دهند که هر کدام از اثر و بار منحصر به فرد خود برخوردار می‌باشند و وزن خود را بر روابط بین ایران و ترکیه اعمال می‌نمایند.

واژگان کلیدی: متغیرها، تأثیرگذاری، اقتصادی، امنیتی، ایران، ترکیه

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه علامه طباطبائی، raminfakhari@gmail.com

مقدمه

روابط بین ترکیه و ایران از متغیرهای متعددی تبعیت می‌کند که متغیرهای اقتصادی و امنیتی بیشترین تأثیرگذاری را در روابط بین ایران و ترکیه دارند و متغیر انرژی که یکی از زیرمجموعه‌های متغیر اقتصادی می‌باشد و تا حدی به متغیر امنیتی نیز ارتباط دارد نیز از عوامل مهم روابط بین ایران و ترکیه است. در بحث‌های امنیتی نیز عواملی مانند گروه‌های تجزیه‌طلب در منطقه از عوامل همگرایی بین روابط ایران و ترکیه است. متغیرهای دیگری از جمله روابط فرهنگی و هویتی مانند اشتراکات دینی و اشتراکات زبانی بین بخشی از آذری‌های ایران و ترک‌های ترکیه نیز از عوامل و متغیرهای تأثیرگذار بر روابط بین ایران و ترکیه است. علاوه بر مسائل فوق عواملی مانند کریدورها عوامل زیست محیطی سفرهای خارجی و توریسم و سرمایه‌گذاری خارجی در روابط بین ایران و ترکیه از ایفای نقش برخوردار هستند که در متن مقاله بصورت مقصود به این متغیرها اشاره خواهیم نمود.

اهمیت این پژوهش در این مسئله است که ترکیه یک کشور همسایه ما است و مردم این کشور از لحاظ مذهبی فرهنگی و قومی بسیار به مردم کشور ایران شباهت دارند و مبادلات تجاری و اقتصادی گسترده‌ای بین ایران و ترکیه برقرار است و ترکیه نیز بعنوان یک بازیگر منطقه سعی در ایفای نقش خود در منطقه را دارد بررسی متغیرهای تأثیرگذار بر روابط ایران و ترکیه و طبقه‌بندی این متغیرها به دسته‌های همگرا و واگرا به ما کمک می‌کند تا دید روشن‌تری نسبت به عواملی که می‌تواند منجر به همگرایی و واگرایی روابط بین ایران و ترکیه شود آگاهی داشته باشیم و در نتیجه بررسی این عوامل می‌تواند افق روشن‌تری را برای بهبود روابط بین ایران و کشورهای همسایه از جمله ترکیه پیش‌روی ما قرار بدهد و همچنین بررسی متغیرها می‌تواند به ما کمک کند تا در بازه‌های زمانی مختلف وزن روابط بین ایران و ترکیه را بسنجیم.

هدف اصلی این پژوهش نشان دادن مولفه‌های تأثیرگذار بر روابط بین ایران و ترکیه میزان تأثیرگذاری و وزن هریک از مولفه‌ها در روابط بین دو کشور می‌باشد و بدیهی است که بررسی مولفه‌های تأثیرگذار بر روابط بین ایران و ترکیه و نشان دادن وزن هریک از مولفه‌ها علاوه بر اینکه می‌تواند دید روشن‌تری را نسبت به روابط ایران و ترکیه به ما بدهد می‌تواند در سیاست‌گذاری عمومی کشورها نسبت به همدیگر تأثیرگذار باشد بررسی عوامل همگرایی و واگرایی در روابط بین دو کشور می‌تواند به تقویت عوامل همگرایی و کاستن از عوامل واگرایی در مناسبات بین دو کشور کمک نماید. سوال اصلی این پژوهش این است که چه مولفه‌هایی بر روابط بین ایران و ترکیه تأثیرگذار است؟

فرضیه اصلی این پژوهش بر این اساس استوار است که مولفه‌هایی مانند اقتصاد، امنیت، روابط فرهنگی و مذهبی، سرمایه‌گذاری خارجی، توریسم، روابط نظامی و روابط خارجی بر روابط بین دو کشور تأثیرگذار است. سوال فرعی بر این مسئله استوار است که وزن هریک از مولفه‌ها در روابط بین دو کشور تا چه اندازه است؟

فرضیه فرعی پژوهش بر این اساس استوار است که هرکدام از مولفه‌ها دارای وزن خاص خود می‌باشند اما وزن مولفه‌هایی مانند روابط اقتصادی و مسائل امنیتی بیش از سایر مولفه‌ها است. داده‌های این پژوهش براساس داده‌ها و مقالات و منابع کتابخانه‌ای و همچنین سایت‌های اینترنتی جمع‌آوری و باتوجه به مولفه‌هایی که در چهارچوب نظری به آنها اشاره خواهد شد طبقه‌بندی شده است و دسته‌بندی دیگر مولفه‌ها براساس دو گونه همگرا و واگرا است که در طول مقاله نیز این مولفه‌ها به این دو دسته طبقه‌بندی خواهند شد.

۱- چارچوب نظری

چارچوب نظری این پژوهش بر این اساس استوار است که مولفه‌های تحت تأثیرگذار اصلی بر روابط بین کشورها عبارتند از متغیرهای اقتصادی، متغیرهای امنیتی، متغیرهای فرهنگی، متغیرهای زیست محیطی که هرکدام از این متغیرها نیز تحت تأثیر عوامل مختلفی می‌باشند. بطورمثال در متغیر تعاملات تاریخی می‌توان به وایه که در ذهن مردم ماندگار شده است تمامیت ارضی، همکاری با کشورهای متخاصم، به رسمیت شناختن استقلال یک کشور، اشغال خاک آن کشور توسط کشور مورد مطالعه اشاره نمود.

۱۱۹

در متغیر اقتصادی نیز عوامل مختلفی از جمله متغیر تجارت خارجی که شامل صادرات و واردات، موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای و ام‌ها و تبادلات مالی و عوامل موثر بر تبادلات انرژی است اشاره نمود. مورد بعدی که تحت چارچوب زیرمجموعه متغیرهای اقتصادی قرار می‌گیرد کریدورها می‌باشد که خود کریدورها دارای انواع مختلفی از جمله نظامی، امنیتی، اقتصادی می‌باشند و مورد دیگر نیز صنعت گردشگری و میزان سفرهای توریستی دو کشور به خاک همدیگر می‌باشد.

در بررسی متغیرهای نظامی اتحادها و ائتلاف‌های نظامی توان تسلیحاتی کشور مقابل روابط نظامی با کشورهای رقیب و توانمندی‌های نظامی تأثیرگذار است. بطور مثال می‌توان گفت اتحاد و ائتلاف‌های نظامی بین دو کشور می‌تواند منجر به بهبود روابط دو کشور شود ولی اگر یکی از دو کشور با کشور رقیب یا دشمن کشور دیگری در اتحاد یا ائتلاف نظامی باشد و یا پایگاه‌های نظامی را در اختیار کشور سوم که دشمن کشور اول قرار بدهد این نامه بعنوان یک عامل واگرا در روابط بین دو کشور شناخته می‌شود همچنین ممکن است توان نظامی یک کشور منجر به افزایش حساسیت کشور دوم شود و یک مسابقه تسلیحاتی و ژئوپلیتیکی را بین دو کشور راه بیاندازد و بعنوان یک عامل واگرا در روابط بین دو کشور عمل کند.

در دسته‌بندی متغیرهای امنیتی می‌توان به قراردادهای امنیتی، میزان نفوذ یک کشور در ساختار کشور دیگر و تاثیرگذاری در تصمیمات بین دو کشور اشاره نمود. همچنین وجود عامل دشمن مشترک در متغیرهای امنیتی می‌تواند بعنوان یک عامل واگرا در روابط بین دو کشور نفوذ نماید. در متغیرهای هویتی عواملی مانند عوامل خانوادگی، مذهبی، دینی، اجتماعی، ملی تأثیرگذار هستند و عواملی مانند زبان مشترک فرهنگ شبیه به هم مذهب مشترک و غیره می‌تواند بعنوان عوامل همگرا در نظر گرفته شود در متغیرهای فرهنگی نیز عواملی مانند مهاجرت و سبک زندگی تأثیرگذار می‌باشد. بررسی عوامل محیط زیستی نیز دست‌اندازی‌های یک کشور در محیط زیست می‌تواند اثرات منفی بر اکوسیستم کشور دوم باشد می‌تواند بعنوان یک عامل واگرا در روابط بین دو کشور عمل نماید. هر کدام از این عوامل می‌توانند بعنوان یک عامل همگرا یا واگرا در روابط بین دو کشور ایفای نقش نمایند و منجر به بهبود یا تیره شدن روابط بین دو کشور شوند.

۲- ساختار نظام بین‌الملل

براساس متغیر ساختار نظام بین‌الملل آمریکا و روسیه به ترتیب روابط نظامی قوی با ترکیه و ایران دارند و دارای منافع متضاد می‌باشند. می‌تواند بعنوان یک عامل واگرا در روابط ایران و ترکیه تلقی شود و یکی از عواملی که روابط ایران و ترکیه در تار و پود آن گیر کرده است روابط بین آمریکا و روسیه بوده است. ۱۲۰

روابط ترکیه با اسرائیل و آمریکا و خصومت ایران با هر دو بعنوان یکی از عوامل واگرا در روابط بین ترکیه و ایران محسوب می‌شده است. یکی دیگر از عوامل واگرایی بین روابط ایران و ترکیه شرکت ترکسل بوده است که در سال ۲۰۰۴ یک قرارداد سه میلیارد دلاری بین ایران و ترکیه بسته شد اما مجلس ایران به دلیل ارتباط با رژیم صهیونیستی با این قرارداد آن را مسدود کرد. آنکارا در سال ۲۰۱۲ برای تحریم‌های ایران در زمان تحریم‌های ایران و ترکیه واردات نفت خود را تحت فشار دولت اوباما به ایران از ایران کاهش داد (Larrabee & Naderi, 2013: 32).

در ژوئیه ۲۰۱۶ در ترکیه و حمایت صریح ایران از اردوغان روابط ایران و ترکیه گرم‌تر شد و مذاکرات درباره سوریه از سر گرفته شد و آشتی ترکیه و روسیه منجر به این مسئله شد که پیشروی‌های ترکیه و در سوریه کمتر شود. در سال‌های اخیر که شباهت‌های زیادی بین سیاست خارجی ایران و ترکیه وجود داشت هر دو کشور برداشت‌های متفاوتی از مقاومت با طرح‌های غربی در منطقه سخن گفتند. روایت ایران مقاومت در برابر طرح‌های آمریکا و اسرائیل از طریق محور مقاومت می‌باشد ولی روایت ترکیه براساس مسئله حمایت آمریکا و غرب از ایجاد یک کشور کردستان مستقل و طرح‌های غربی و آمریکایی برای کردهای منطقه در سوریه و عراق می‌باشد.

وجود عنصر سکولاریسم و نزدیک بودن روابط ترکیه به آمریکا منجر به تضاد ایدئولوژی جمهوری اسلامی و ترکیه می‌شوند اما هیچگاه ایران و ترکیه رقابتی به شدت ایران و عربستان نداشتند (Larrabee & Naderi, 2013: 11).

روابط نزدیک دفاعی بین ترکیه با اسرائیل در دید مستقیم برای امنیت ملی ایران است و در گذشته این مسئله که اسرائیل بخواهد از ترکیه برای انجام عملیات نظامی علیه ایران استفاده بکند و ترکیه نگران کرده بود. بنابراین وخیم‌تر شدن روابط ترکیه و اسرائیل در چند سال گذشته منجر به افزایش رضایت رهبران ایران شده بود و رسانه‌های ایران از مواضع ترکیه در خصوص نوار غزه استقبال کردند در ژانویه سال ۲۰۱۹ آیت‌اله خامنه‌ای در دیدار خود در اکتبر ۲۰۰۹ با اردوغان مواضع ترکیه را در قبال فلسطین ستود و اظهار داشت که جایگاه ترکیه را در فلسطین و جهان اسلام را تقویت می‌کند (Ebrahimi and others, 2017: 74).

۳- متغیر تاریخی در روابط بین ایران و ترکیه

در بررسی متغیر تاریخی در روابط بین ایران و ترکیه باید به این مسئله اشاره کرد که این جنگ‌های عثمانی و مخصوصاً جنگ چالدران خاطره تلخی را بر جهان‌بخشی از مردم ایران نسبت به امپراطوری کشور ترکیه که مولود دست امپراطوری عثمانی می‌باشد گذاشته است. اما رابطه بین ایران و ترکیه در یکصد سال اخیر بیشتر به سمت همگرایی میان مدت و با تأسیس همزمان جمهوری ترکیه و حکومت پادشاهی رضاشاه در ایران و دیدار رضاشاه از ترکیه و حل اختلافات مرزی بین ایران و ترکیه در آن دوره که منجر به حل اختلافات مرزی بین ایران و ترکیه تا زمان حال نیز بر روابط بین تو کشور تأثیر مثبت داشته است. روابط ایران و ترکیه را در طول سال‌های گذشته به سمت همگرایی پیش برده است. در دوران پهلوی دوم با وجود فراز و نشیب‌ها، روابط بین ایران و ترکیه نسبتاً خوبی بود. پژوهش‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پس از انقلاب اسلامی نیز همانند حکومت سابق به سمت همگرایی میل نمود و در طول جنگ بین ایران و عراق روابط اقتصادی ایران و ترکیه بصورت استثنایی افزایش یافت و جزء عوامل مثبت در روابط این دو کشور در سال‌های ۱۹۸۱ تا ۱۹۸۲ قراردادهای تجاری ترکیه با نفت ایران و آغاز شد. ترکیه در دوران هشت سال دفاع مقدس جانب صدام را نگرفت بر کمکی به ثبت‌نام نکرد و علاوه بر آن در آن دوران ایران از جامعه خلیج‌فارس در صادرات نفت خود مشکل بود خرید نفت خود را از ایران در دوره جنگ تحمیلی افزایش و همچنین موضوع دیگری که ذهنیت تاریخی خوبی از ترکیه در اذهان ایرانی‌ها گذاشته است همراهی نکردن کامل ترکیه با تحریم‌های آمریکا و غرب بر علیه ایران بوده است. و از دوران جنگ تحمیلی دو تا گناه هر زمانی که کشورهای غربی اقدام به تحریم ایران نموده‌اند ترکیه بطور کامل با آنها همراهی نکرده است و بعنوان

گلوگاهی برای تنفس اقتصاد ایران بوده است. عامل دیگر همگرایی در روابط بین ایران و ترکیه کمک ایران به اردوغان برای خنثی کردن کودتای نظامیان این کشور در سال ۲۰۱۶ می‌باشد که خاطره تاریخی خوبی از ایرانیان در اذهان ترکیه برجای گذاشته است.

۴- متغیرهای اقتصادی

۴-۱- مبادلات اقتصادی

ممکن است ایران و ترکیه در تعداد زیادی از مسائل منطقی اختلاف‌نظر داشته باشند اما روابط اقتصادی بین دو کشور به اندازه‌ای قوی بوده است که از بسیاری از تنش‌ها را به حاشیه براند. روابط اقتصادی ایران و ترکیه در سال‌های اخیر گسترش زیادی داشته است روابط تجاری ایران و ترکیه در از یک میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ رسیده بود و حجم مبادلات این دو کشور در حال افزایش است. ایران نزدیک به ۴۰ درصد واردات نفت خام را تأمین می‌کند. آنکارا نزدیک به ۶۰ درصد صادرات و واردات گاز طبیعی خود را از روسیه انجمید و ایران یکی از گزینه‌های محدودی است که ترکیه می‌تواند به این وسیله وابستگی خود را به گاز روسیه کاهش بدهد و این مسئله محرکه روابط اقتصادی نزدیک بین ایران و ترکیه بوده است (Larrabee & Naderi, 2013: 10).

۱۲۲

بیش از یک پنجم از تجارت زمینی ایران از مسیر ترکیه عبور می‌کند و ترکیه دروازه ایران به سمت اروپا می‌باشد و در طول جنگ ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۸ و ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ ترکیه به یک راه نجات ایران بود. بهارهای عربی رقابت بین ایران و ترکیه را در منطقه تشدید کرد در گذشته همکاری‌های ایران و ترکیه به وضوح شدیدتر بود و نیاز ترکیه به انرژی و منابع عظیم نفت و گاز طبیعی ایران عامل مهمی در افزایش بین همکاری‌های ایران و ترکیه بوده است. ایران بعنوان تأمین کننده گاز طبیعی در ترکیه بعد از روسیه می‌باشد و همچنین منبع مهم نفت خام برای ترکیه است (Larrabee & Naderi, 2013: 10).

تجارت غیرانرژی نیز بین ایران و ترکیه قابل توجه بعلاوه بر نفت و گاز صادرات محصولات صنعتی ایران به ترکیه افزایش زیادی داشته است ترکیه پنجمین مقصد صادرات غیرنفتی ایران است و ترکیه نیز صادرات کالاهای زیادی از محصولات کشاورزی و ماشین‌آلات را به ایران دارد و سرمایه‌گذاری‌های قابل توجهی در ایران انجام داده است. یکی از عوامل همگرایی در روابط بین ایران و ترکیه استفاده ایران از روابط خودش با ترکیه برای کاهش اثرات فشار غرب بویژه دور زدن تحریم‌ها است که قبلاً بطور سنتی از امارات برای این کار استفاده کرد اما در سال‌های اخیر ایران همکاری‌های نزدیکتری را با ترکیه در این زمینه داشته است. از جمله پدیده‌های مهم در روابط دوجانبه بین ایران و افزایش سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های شرکت‌های ایرانی در ترکیه است ترکیه به شرکت‌های ایرانی در مدیریت تهدیدها کمک می‌کند. اگرچه شورای امنیت چارچوبی را برای

ایران مشخص کرده است اما اجرای آن به تمامی کشورهای عضو واگذار شده است و ترکیه را در تصمیمات خود در مورد تبعیت از تحریم‌های ایالات متحده و اتحادیه اروپا آزاد گذاشتند و شرکت‌های ایرانی با حضور در ترکیه می‌توانند به تجارت بین‌المللی خود با ریسک نسبتاً کمتری در برابر خطر تحریم‌ها ادامه بدهند. وابستگی ترکیه به انرژی ایران به روز گاز طبیعی سهم زیادی در جلوگیری از بدتر شدن روابط بین ایران و ترکیه دارد. ایران بطور متوسط در روز ۲۲۰ هزار دلار بشکله نفت خام در حدود ۸ میلیارد دلار در سال به ترکیه صادر می‌کند و سالیانه در حدود ۸ میلیارد متر مکعب گاز به ترکیه صادر می‌کند که معادل ۴ میلیارد دلار می‌باشد و در حدود یک میلیارد دلار سایر کالاهای ایرانی به ترکیه صادر می‌شود و در مقابل ایران سالیانه حدود ۳ تا ۴ میلیارد دلار کالا از ترکیه وارد می‌کند و ایرانی‌ها از ترکیه بعنوان یک کشور واسطه برای واردات غیرمستقیم کالا استفاده کردند.

روابط حجم تجارت ایران از یک میلیارد دلار در سال ۲۰۰۲ بیش از ۱۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱ رسید جدول زیر حجم تجاری بین ایران و ترکیه را در بین سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۱ نشان می‌دهد وابستگی متقابل بین انرژی کنترلی حیاتی در تعامل منطقه‌ای بوده است. ایران از راه ترکمنستان گاز وارد و به ترکیه گاز صادر می‌کند ایران شبکه برق خود را به همه اکثر کشورهای منطقه وصل کردند و صادرات برق ارمنستان، پاکستان، ترکیه، عراق، افغانستان، نخجوان، آذربایجان و ترکمنستان دارد و مذاکراتی برای ایجاد یک شبکه برق دایره‌ای بین روسیه و آذربایجان، ایران، ترکیه و ترکمنستان انجام شده است (Khajehpour, 2012: 5).

جدول (۱) میزان واردات و صادرات ترکیه از ایران

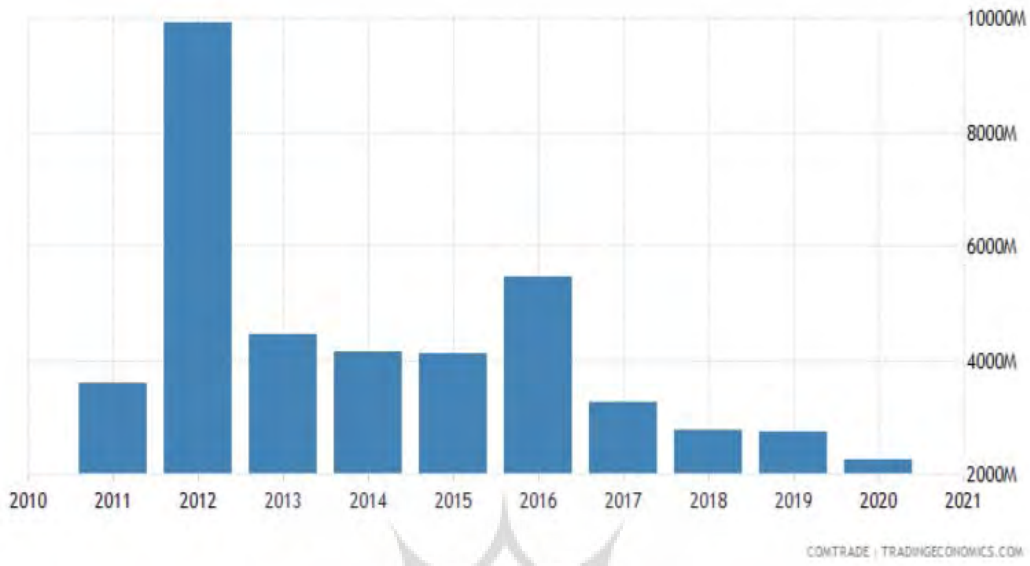
سال	واردات	صادرات
۲۰۲۰	۲	۲,۲
۲۰۱۹	۳,۶	۲,۷
۲۰۱۸	۶,۹	۲,۳۹
۲۰۱۷	۷,۴	۳,۲
۲۰۱۶	۴,۶	۴,۹
۲۰۱۵	۶,۰۹	۳,۶۶
۲۰۱۴	۹,۸	۳,۸
۲۰۱۳	۱,۳	۴,۱

جدول ۲) هشت کالای اصلی صادراتی ایران به ترکیه در ۲۰۱۸

صادرات	کالا
۹۲۵ میلیون دلار	نفت و مشتقات
۳۲۲ میلیون دلار	پلاستیک
۱۸۳ میلیون دلار	آهن و فولاد
۱۷۹ میلیون دلار	مس
۱۶۳ میلیون دلار	روی
۱۱۱ میلیون دلار	آلومنیوم
۹۲ میلیون دلار	کود
۸۹ میلیون دلار	محصولات کشاورزی

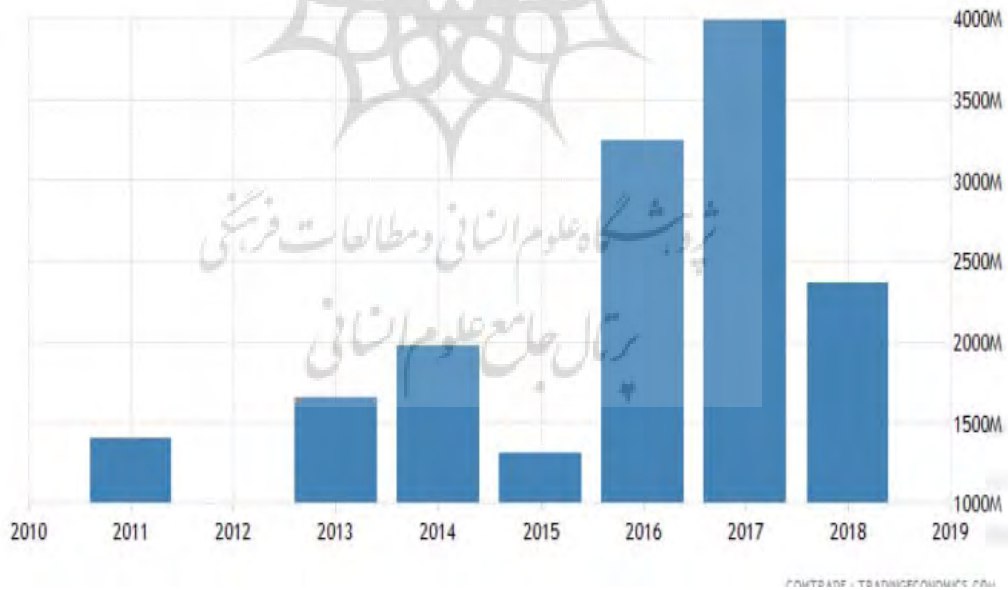
جدول ۳) هشت کالای اصلی صادراتی ایران به ترکیه در ۲۰۲۰

صادرات	کالا
۴۱۹ میلیون دلار	ماشین‌آلات
۱۵۵ میلیون دلار	پلاستیک
۱۴۴ میلیون دلار	تجهیزات الکتریکی
۱۲۳ میلیون دلار	الیاف دست‌ساز
۱۱۷ میلیون دلار	تنباکو
۸۹,۶۱ میلیون دلار	کاغذ و مقوا
۶۹ میلیون دلار	روغن گیاهی چربی‌های حیوانی
۶۹ میلیون دلار	محصولات شیمیایی متفرقه
۶۴ میلیون دلار	آهن و فولاد

نمودار (۱) کاهش صادرات ترکیه به ایران

۱۲۵

نمودار (۲) کاهش صادرات ایران به ترکیه

۴-۲- متغیر سرمایه‌گذاری خارجی

گفته می‌شود سرمایه‌ای در حدود ۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ از ایران به سمت بخش مستغلات و املاک ترکیه سراسری شده است همچنین شهروندان ایرانی در سال ۲۰۲۰ با خرید بیش از ۷۱۸۹ خانه در ترکیه رتبه اول خریداران مسکن در ترکیه را به خود اختصاص دادند و عراق در همین سال رتبه دوم بود. ایرانیان در سال گذشته یعنی سال ۲۰۲۱ دارای رتبه اول خرید مسکن در کشور ترکیه بودند و در طول چهار سال گذشته ایرانیان بیش از ۲۷۲۱ شرکت در ترکیه تأسیس کردند. در بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۰ تعداد ۱۶ هزار و ۲۴۲ خانه در ترکیه توسط ایرانیان خریداری شده است.

۴-۳- متغیر کوریدورها

ترانزیت نیز می‌تواند در روابط بین ایران و ترکیه بسیار اثرگذار باشد ایران کشوری است که دو قطبی انرژی برتر خلیج فارس و دریای خزر را به هم متصل کرده است. روابط حجم تجارت ایران از یک میلیارد دلار در سال ۲۰۰۲ بیش از ۱۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱ رسید. جدول زیر افزایش حجم تجاری بین ایران و ترکیه را در بین سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۱ نشان می‌دهد وابستگی متقابل بین انرژی کنترل حیاتی در تعامل منطقه‌ای بوده است. ایران از راه ترکمنستان گاز وارد و به ترکیه گاز صادر می‌کند ایران شبکه برق خود را به همه اکثر کشورهای منطقه وصل کردند و صادرات برق ارمنستان، پاکستان، ترکیه، عراق، افغانستان، نخجوان، آذربایجان، و ترکمنستان دارد و مذاکراتی برای ایجاد یک شبکه برق دایره‌ای بین روسیه و آذربایجان، ایران، ترکیه و کردستان انجام شده است. ایران سعی داشته است که بخشی از مسیر وارداتی خود را از امارات به ترکیه تغییر بدهد و ترکیه را به اندازه‌ی تا گزینه امارات کند.

۱۲۶

ایران در یک موقعیت جغرافیایی مناسب به فرد قرار دارد و می‌تواند سالیانه در حدود ۴۰ میلیون تن کالا را به ترکیه از خاک خود ترانزیت بکند و در سال ۱۳۹۰ بالغ بر ۱۰ میلیون تن کالا از ایران به ترکیه ترانزیت شده است. در سال ۱۳۹۰ بالغ بر ۱۰ میلیون تن کالا از ایران به ترکیه ترانزیت شده است یکی دیگر از پدیده‌های مهم در روابط بین ایران و ترکیه نقشه گردشگری است که در واقع ترکیه به یک کشور مستقل برای گردشگران ایرانی تبدیل شده است ایرانی‌ها برای سفر به ترکیه به ویزا نیاز دارند اما به دلیل نزدیکی جغرافیایی و فرهنگی و در دسترس بودن پروازها و وسایل نقلیه مانند قطار اتوبوس و زبان ترکیه و خطوط هوایی ایرانی بین شهرهای بزرگ که در حال پرواز هستند این مسئله باعث تسهیل وجود گردشگران ایرانی در ترکیه شده است.

ایران سعی داشته است که بخشی از مسیر وارداتی خود را از امارات به ترکیه تغییر بدهد و ترکیه را به اندازه‌ی جایگزین امارات کند. عامل ترانزیت نیز می‌تواند در روابط بین ایران و ترکیه بسیار اثرگذار باشد ایران کشوری است که دوقطبی انرژی برتر دانی خلیج فارس و دریای خزر را به هم متصل کرده است. ترانزیت کالای ایران از طریق ترکیه به اروپا به میزان قابل توجهی افزایش داشته است.

۴-۴- روابط گردشگری

یکی دیگر از پدیده‌های مهم در روابط بین ایران و ترکیه نقشه گردشگری است که در واقع ترکیه به یک کشور مستقل برای گردشگران ایرانی تبدیل شده است. ایرانی‌ها برای سفر به ترکیه به ویزا نیاز دارند اما به دلیل نزدیکی جغرافیایی و فرهنگی و در دسترس بودن پروازها و وسایل نقلیه مانند قطار، اتوبوس و زبان ترکیه و خطوط هوایی ایرانی بین شهرهای بزرگ که در حال پرواز هستند این مسئله باعث تسهیل وجود گردشگران ایرانی در ترکیه شده است.

گفته می‌شود سالیانه در حدود یک میلیون توریست ایرانی وارد ترکیه می‌شود که در ماه اول سال ۲۰۲۱ میزان ۴۳۰ هزار توریست ایران است و تنها در ماه سپتامبر همین سال (۲۰۲۱) در حدود ۱۰۶ هزار گردشگر ایرانی به ترکیه مسافرت کردند و در تعداد گردشگران ایرانی ترکیه هر سال افزایش می‌یابد مثلاً در سال ۲۰۱۹ میزان گردشگران ایرانی ترکیه نسبت به سال ۲۰۱۰ به میزان ۴۵ درصد افزایش داشته است. یکی از مسائلی که گردشگری بین کشور ایران و ترکیه را تسهیل می‌بخشد این مثل است که دو کشور تعامل‌هایی در زمینه گردشگری دارند و طرح‌هایی در رابطه با ارائه با بسته‌های محرک و برگزاری تورها و آژانس‌های مسافرتی را دارا می‌باشند. و ایران و ترکیه قصد دارند که به زودی گذرنامه را از گردشگری اتباع خود حذف نمایند.

۵- متغیر روابط نظامی کشورها

ترکیه و آذربایجان تمرینات نظامی مشترکی را انجام می‌دهند مثلاً در سال ۲۰۱۳ ترکیه و آذربایجان تمرینات نظامی را در منطقه خودمختار نخجوان انجام دادند که در نزدیکی مرز با ایران قرار داشت پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی یک رقابت خاموش بین ایران و ترکیه برای نفوذ در قفقاز صورت گرفت است. ترکیه و ایران نسبت به سوریه نگرانی‌های ژئوپلیتیکی بیشتری را دارند نفوذ و رقابت و فعالیت‌های روسیه در منطقه قفقاز نیز حس رقابت بین ایران و ترکیه را تحت شعاع قرار داده است و نفوذ سیاسی ترکیه بسیار بیشتر از ایران است (Larrabee & Naderi, 2013: 21).

عضویت ترکیه در ناتو و وجود پایگاه هوایی اینجریلیک و سایر تأسیسات نظامی ایالات متحده آمریکا در خاک این کشور به استفاده از آن برای جاسوسی در منطقه یکی از عوامل واگرایی به روابط ایران و ترکیه می‌باشد. به رسمیت شناخته شدن اسرائیل توسط ترکیه و روابط نظامی اسرائیل و ترکیه یکی از عوامل واگرایی بین روابط ایران و ترکیه است. همچنین در سطح منطقه‌ای ترکیه خواستار استعفای بشار اسد بوده است و این مسئله نیز جزء عوامل واگرا بین روابط ایران و ترکیه بوده است. تمایل ترکیه به کاهش وابستگی خود به فناوری‌های نظامی متحدان ناتو و عدم حمایت اروپا و غرب از ترکیه در بحران سوریه روابط منطقه‌ای ایران با ترکیه تأثیرگذار بوده است (Kosebalaban, 2020: 7). علاوه بر موارد فوق افزایش توان نظامی ایران نیز همیشه منجر به نگرانی ترکیه شده است و افزایش توان نظامی ایران یا ترکیه می‌تواند بعنوان یک عامل واگرا در روابط بین دو کشور مطرح باشد.

۶- متغیر مسائل امنیتی و رقابت‌های ژئوپولتیک

۱-۶- گروه‌های مسلح

وجود گروه‌های مسلح کردی منجر به افزایش هماهنگی‌های اطلاعاتی و سایر اقدامات بین دو کشور شده است و در حالیکه تنش‌های فزاینده بر سر سوریه منجر به کاهش اقدامات اطلاعاتی ایران و ترکیه پس از سال ۲۰۱۱ شده بود مبارزه با حملات پ.ک.ک منجر به نزدیکتر شدن ایران و ترکیه شد (Larrabee & Naderi, 2013: 12).

ایران و ترکیه دیدگاه‌های مشترکی درباره مسأله ناسیونالیسم کردی دارند و شاخه ایرانی پ.ک.ک از سال ۱۳۸۳ بعنوان حزب زندگی آزاد کردستان تأسیس شده است و در خاک ایران مشغول فعالیت‌های تروریستی می‌باشد و این مسئله مبارزه ایران علیه این گروه تصویر مثبتی از تهران در ترکیه ایجاد کرده است (Ebrahimi & others, 2017: 74).

تهدیدهای مشترک که منجر به نزدیکی ایران و ترکیه می‌شود ترکیه و ایران به ترتیب بزرگترین جمعیت کردهای منطقه را دارند و از احساسات جدایی‌طلبانه کردها هراس دارند. حزب کارگران کردستان پ.ک.ک در سال ۱۹۸۴ بر علیه دولت ترکیه جنگیده است و ۴۰ هزار کشته برجای گذاشته است این حزب در بخش‌های وسیعی از جنوب شرق ترکیه ویرانی‌های بسیار زیادی را برجای گذاشته است ایران نیز مدت‌هاست با جنبش شبه مسلح شورشی کرد مواجه بوده است و پس از انقلاب ۱۹۷۹ شاهد قیام مسلحانه حزب دموکرات کردستان ایران بوده است که این حزب در سال ۱۹۸۲ سرکوب شدند حزب دموکرات کردستان تا سال ۱۹۹۶ به شورش‌های پراکنده خود ادامه دادند و در سال ۲۰۰۴ گروهی به نام حزب برای زندگی آزاد در کردستان پژاک از دل پ.ک.ک بیرون آمد.

ایران و ترکیه در برخورد با احساسات ناسیونالیسم پان کردی اغلب با یکدیگر همکاری کردند اما در پنج سال اخیر در این مورد نیز اختلافاتی داشته‌اند. در عراق، آنکارا از جناح مسعود بارزانی رئیس دولت اقلیم و رهبر حزب دموکرات کردستان جلال طالبانی حمایت کرده است و تهران نیز از رقیب بارزانی اتحاد میهنی کردستان و پ.ک.ک حضور خود را در شمال عراق از جمله سنگال و جنوب کرکوک و گسترش داده است حمایت می‌کند.

دو رویداد مهم منجر به همکاری‌های حیاتی ایران و ترکیه در منطقه شده است. محاسبه قطر و همه‌پرسی استقلال کردستان عراق و تحولات مرتبط در کردستان عراق منجر به نزدیکی ایران و ترکیه شده است در مشاجره بین دولت و عربستان ایران و ترکیه هر دو کشوری بودند که جانب ایران را گرفتند.

۲=۶= رقابت ایران و ترکیه در سوریه و روابط ایران و PYD

مخالفت ترکیه با حکومت بشار اسد می‌تواند بطور جدی اهداف سیاسی و حکومت ایران را به خطر بیندازد و یکی از عوامل واگرایی در روابط بین ایران و ترکیه بحران داخلی سوریه بوده است. هم ایران و هم ترکیه در میدان نبرد تلعفر و حلب دارای نیروهای نیابتی بودند در شمال سوریه نیز گروه‌های مختلفی وجود دارند حزب اتحاد دموکرات که سوریه خلق در تضاد با منافع ترکیه است. PYD و در سوریه منافع ایران در حمایت از YPG است.

۱۲۹

مقامات ترکیه می‌گویند که پ.ک.ک با عملیات لجستیک و عملیات در داخل خاک ترکیه ارتباط ترکیه با جهان عرب را قطع کرده است و ترکیه در شمال سوریه نیز سعی در حمله نظامی به یگان‌های YPD را دارد و ترکیه از یک تبانی بین ایران و پیک آکا سخن می‌گوید ولی مقامات ایران این مسئله را رد کردند اما حتی اگر ایران و آمریکا یک منافع تاکتیکی کوتاه مدت با شکل شکست با داعش و در عین حال روابط خود با شرکا در عراق و سوریه داشته باشد و منافع بلندمدت آنها همسو نیست و در نهایت ایران و ترکیه بر علیه آنها تبانی می‌کنند.

از سال ۲۰۱۵ رئیس‌جمهور ایران اردوغان را متهم کرد که به این دلیل با داعش در عراق می‌جنگد که جای آنها را بگیرد ترکیه نیز می‌گوید که ایران شبه نظامیان شیعه را در سراسر منطقه کرده است و این مسئله در منطقه تنش‌های فرقه‌ای را عمیق‌تر کرده است. با وجود همه اختلافات بین ایران و ترکیه هر دو کشور بر این مسئله اعتقاد دارند که تجزیه عراق و سوریه و دچار بی‌نظمی در سوریه برخلاف منافع هر دو کشور می‌باشد و ایران و ترکیه هر دو به دنبال تمامیت ارضی در عراق هستند.

۶-۳- تحولات قره‌باغ

یکی از عوامل واگرایی بین روابط ایران و ترکیه تحولات قره‌باغ بوده است. ترکیه و ایران دو کشور رقیب در منطقه قره‌باغ محسوب می‌شوند و ترکیه در این منطقه از جمهوری آذربایجان و ایران از ارمنستان حمایت می‌کند (Larrabee & Naderi, 2013: 11). ترکیه در تلاش است تا با تسلط بر قره‌باغ در درجه نخست بر کوریدوری که ایران را به گرجستان و روسیه می‌رساند تسلط داشته باشد و در درجه دوم با متصل کردن کشورهای آسیای مرکزی به جمهوری آذربایجان کشور خودش را به انرژی منطقه مبدل نماید و از وابستگی خود به انرژی ایران و روسیه بکاهد و همین مساله منجر به واگرایی در روابط بین دو کشور شده است. یکی از دلایل اهمیت منطقه قفقاز برای ایران و ترکیه این مساله است که ترکیه‌ها به انرژی منطقه برای آسیای مرکزی دریای خزر و روسیه است و حمل و نقل گازی از این منطقه است و تهران و آنکارا همکاری‌های متقابل در زمینه تجارت انرژی دارد و یک خط لوله طبیعی به طول دو هزار و ۵۷۷ کیلومتر از تبریز در آنکارا را دارند و ایران دومین تأمین کننده گاز طبیعی ترکیه است که تقریباً ۷۵ درصد از فضای ترکیه و ایران را این خط لوله پوشش می‌دهد.

۷- متغیرهای هویتی و فرهنگی بین دو کشور

۱۳۰

تداخل قومیت‌ها و فرهنگ‌های بین ایران و ترکیه همانند دو روی یک سکه است. شباهت‌های فرهنگی زیادی بین ایران و ترکیه وجود دارد که یکی از این شباهت‌ها و هویت اسلامی دو کشور می‌باشد علاوه بر این آثار متعدد فارسی در طول تاریخ ترکیه وجود داشته است و ترک‌ها توسط ایرانیان به دین اسلام گرویده‌اند. همچنین ترکیه و ایران هر دو کشور از یک گنجینه فرهنگی مشترک به نام مثنوی معنوی برخوردار هستند که یک اثر درخشان ادبی عرفانی است که ثبت جهانی شده است. مورد دیگر که از عوامل واگرایی بین روابط ایران و ترکیه است این است که ایران حکومت سکولار جمهوری آذربایجان را طرفدار غرب و غیره اسلامی می‌دانند و این مسئله باعث تنش بین جمهوری آذربایجان و ایران در سال‌های اخیر شده است و جمهوری آذربایجان نیز ایران را به حمایت از اسلام‌گرایان که به دنبال تضعیف حکومت الهام علی‌اف متهم می‌کند.

ایران و آذربایجان دچار اختلافاتی درباره انرژی دریای خزر می‌باشد و روابط نظامی، سیاسی و اقتصادی حکومت ترکیه با توموری آذربایجان نیز از عوامل واگرایی بین روابط ایران و ترکیه است. ایران از حامیان اصلی حکومت دینی است در حالیکه قانون اساسی ترکیه سکولار می‌باشد و در بستری از اسلام سنی بنا شده است و این مساله بعنوان یک عامل واگرا در روابط بین دو کشور بوده است (Larrabee & Naderi, 2013: 18).

از لحاظ تاریخی ایران و ترکیه همیشه رقیب همدیگر بودند در عراق به میزان فزاینده‌ای به میدان رقابت بین ایران و ترکیه مبدل شده است و درگیری‌های فرقه‌ای بین تشیع و تسنن ترکیه و عراق را به سمت هم کشانده است (Larrabee & Naderi, 2013: 10). اختلافات ایدئولوژیک و مذهبی بین ایران و ترکیه در سال‌های اخیر به دلیل قرابت مذهبی نبوده است و با وجود لفاظی درباره همبستگی مسلمانان و اشتراکات سیاسی اختلافات مهم ایدئولوژیک و استراتژیک بین ایران و ترکیه وجود دارد، جمهوری اسلامی نه تنها خود را با وزنه تعادلی شایسته در برابر آمریکا می‌داند بلکه سعی کرده است با صدور فعالان انقلاب اسلامی امپریالیسم را متوقف نماید ایده‌آلیسم ترکیه در خاورمیانه تضاد است و فعالیت‌های ترکیه در امور عراق بویژه فلسطین جمهوری اسلامی را با چالش‌های خاصی مواجه کرده است (Larrabee & Naderi, 2013: 15).

۸- متغیر سیاست خارجی

برنامه هسته‌ای ایران یک نگرانی مهم در آنکارا بویژه در داخل ارتش ترکیه است و ترکیه نمی‌خواهد که ایران به سلاح هسته‌ای دست یابد، ترکیه از این مسئله نگرانی دارند که دستیابی ایران به انرژی هسته‌ای رقابت تسلیحاتی در منطقه بویژه در زرادخانه‌های مصر و عربستان را تسریع بخشد و مصر عربستان نیز به سلاح هسته‌ای دست یابند و این مسئله پیام‌های گسترده‌ای را برای امنیت آن کالا خواهد داشت، نگرانی‌های ترکیه نسبت به دستیابی ایران به تسلیحات هسته‌ای به این فکر واداشته است که از پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای خارج بشود و تلاش‌های ترکیه در راستای دستیابی به سلاح‌های هسته‌ای ممکن است روابط ترکیه با متحدان خود در ناتو بویژه ایالات متحده آمریکا را مخدوش کند و بر آرزوهای ترکیه برای پیوستن به اتحادیه اروپا تأثیر منفی بگذارد (Larrabee & Naderi, 2013: 27).

ترکیه همیشه با تحریم‌های ایران مخالف بوده است و ترکیه همواره سعی کرد یک نقش میانجیگری را به این گروه ایران و پنج بعلاوه یک بازی نماید. ترکیه همیشه در تلاش بوده است تا مسئله هسته‌ای ایران را از طریق راه‌حل دیپلماتیک حل نماید (Kösebalaban, 2020: 3).
از سال ۲۰۱۵ به بعد ترکیه به تدریج به سمت گفتمان ملی‌گرایانه‌تر حرکت کرده است و جهت‌گیری سیاست خارجی در این کشور با سیاست‌های لیبرال در تضاد بوده است که حزب عدالت و توسعه در مرحله اول حکومت خود در ترکیه این سیاست‌های را اجرا کرد اما در طول بهارهای عربی این حزب آرمان بصورت آرمان‌گرایانه در سیاست خارجی خود عمل کرده است در طی دهه‌های اخیر سیاست خارجی ترکیه در بحران داخلی سوریه حمایت از مخالفان بشار اسد و سرکوب گروه‌های کرد بوده است (Kösebalaban, 2020: 1).

یکی از دلایلی که منجر به این مسئله شده است اینکه سیاست خارجی ترکیه به سمت آرمان‌گرایی پیش برود حراست از افزایش قدرت منطقه‌ای ایران بوده است. مسئله اجتناب‌ناپذیر در سیاست خارجی ترکیه بوده است و دولت ایران در تلاش بوده است تا روابط نزدیکی با جناح‌های شیعه در منطقه برد را نماید (Kösebalaban, 2020: 2).

حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ و بهارهای عربی نفوذ منطقه‌ای ایران را به قیمت از دست رفتن منافع ترکیه در عراق افزایش داد در ساختار جدید منطقه‌ای ترکیه مجبور شد تا برای کم کردن مفوض ایران از اسرائیل فاصله بگیرد (Kösebalaban, 2020: 6).

تحولات منطقه بویژه تحولات سوریه و تلاش آنکارا برای حفظ رژیم‌های جدید لیبی و تونس تلاش تهران برای جایگزین کردن مسیر سوریه برای صادرات گاز به اتحادیه اروپا به جای مسیر ترکیه و تنش‌های ایران با باکو منجر به افزایش تنش‌ها بین ایران و ترکیه شده است (Khajehpour, 2012: 21). ایران و ترکیه شده است تحولات منطقه بویژه سوریه تلاش آنکارا برای حفظ رژیم‌های جدید مثل لیبی و تونس تلاش تهران برای جایگزین کردن مسیر سوریه برای صادرات گاز به اتحادیه اروپا به جای مسیر ترکیه و تنش‌های ایران با باکو ممکن است بین دو گروه را برای کنترل و تحولات آینده آنجا و در نتیجه تنش بین ایران و ترکیه را افزایش دهد (Larrabee and Naderi, 2013: 21).

۱۳۲

۹- متغیر مسائل زیست‌محیطی و جغرافیایی

درباره عامل محیط زیستی و عوامل محیط زیستی همیشه عوامل واگرا در روابط بین ایران و ترکیه بوده است. مثلاً سدسازی‌های ترکیه در منطقه در خشکسالی منطقه و افزایش ریزگردها تأثیرگذار بوده است بطور مثال سدسازی در مسیر رود فرات منجر به افزایش خشکسالی و ریزگردها در دو کشور همسایه ایران یعنی عراق و سوریه شده است. علاوه بر این مسئله سدسازی‌های ترکیه منجر به خشک شدن اروندرود شده است و بر مسائل آبی داخل ایران نیز تأثیرگذار بوده است. باید این مسئله را در نظر گرفت که سدسازی‌های ترکیه می‌تواند معضلاتی مانند مهاجرت پناهندگی و ناامنی را در منطقه افزایش دهد و تقاضای اتباع عراقی را برای خرید ملک در خوزستان و شمال ایران که با افزایش قیمت‌ها در این منطقه می‌تواند مرتبط باشد تأثیرگذار باشد. مورد بعدی این است که سدسازی‌های ترکیه که منطقه را خشک می‌کند می‌تواند عاملی برای افزایش اختلافات آبی بین ایران و عراق و سوریه باشد و روابط ایران، عراق با سوریه را به واسطه سدسازی‌های ترکیه وارد تنش‌های آبی نماید. از دیدگاه جغرافیایی ترکیه و ایران دارای یک مرز طولانی به طول ۵۲۹ کیلومتر هستند و مشترکات جمعیتی فرهنگی یکسانی را دارند و همکاری‌های امنیتی و اقتصادی و مشترک را دارا می‌باشند.

نتیجه‌گیری

بطور کلی عوامل سیاسی موثر در بهبود روابط ایران و ترکیه موثر می‌باشند: تضعیف نیروهای سکولار، افزایش اسلام‌گرایی در ترکیه، احساسات این کشور درباره فلسطین، فرازونشیب به روابط این کشور با مصر مسئله کردها، کم شدن وابستگی ترکیه به ناتو، موضوع هسته‌ای ایران، تجارت و ترانزیت (Ebrahimi & others, 2017: 72).

جدول ۴) مولفه‌های تأثیرگذار بر روابط بین ایران و ترکیه و همگرا و یا واگرا بودن

متغیر	ریز متغیر	عامل همگرایی	عامل واگرایی
روابط تاریخی	-----	۱- روابط تاریخی ایران در زمان رضاشاه و آتاتورک ۲- کمک نکردن ترکیه به رژیم بعث در زمان هشت سال دفاع مقدس ۳- خرید نفت ایران توسط ترکیه در دوران هشت سال دفاع مقدس ۴- گلوگاه ترکیه برای تنفس ایران در دوران تحریم ها ۵- کمک ایران به ترکیه برای خنثی کردن کودتای سال ۲۰۱۶	۱- جنگ‌های ایران و عثمانی
ساختار نظام بین-المللی	-----	۱- تیره شدن روابط ترکیه با آمریکا و غرب	۱- روابط ترکیه با آمریکا ۲- روابط ترکیه با اسرائیل ۳- روابط ایران با روسیه
اقتصادی	روابط و مبادلات اقتصادی	۱- مبادلات اقتصادی بین ایران و ترکیه ۲- مبادلات انرژی بین ایران و ترکیه	۱- کاهش مبادلات اقتصادی بین ایران و ترکیه ۲- رقابت اقتصادی ایران و ترکیه در سوریه
	سرمایه‌گذاری خارجی	۱- سرمایه‌گذاری ایرانیان در بخش املاک ترکیه ۲- حضور شرکت های ایرانی در ترکیه	

<p>۱- تلاش برای تسلط بر کوریدورها از جمله کوریدور ارمنستان</p>	<p>۱- جاده ابریشم ۲- اکو ۳- ترانزیت سالیانه ده هزار تن کالا از مسیر ایران به ترکیه ۴- ترانزیت بخشی از صادرات و واردات ایران از مسیر ترکیه</p>	<p>کوریدورها</p>	
	<p>سفر سالیانه در حدود دو میلیون گردشگر ایرانی در ترکیه</p>	<p>روابط گردشگری</p>	
<p>۱- تلاش ترکیه برای تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه ۲- تلاش ترکیه برای تامین انرژی از جمهوری آذربایجان و آسیای مرکزی</p>	<p>۱- نیاز ترکیه به نفت و گاز ایران</p>	<p>انرژی</p>	
<p>۱- یکپارچه بودن سامانه های نظامی ایران و ترکیه ۲- تمایل ترکیه برای کاهش وابستگی نظامی خود به ترکیه و غرب و خرید S400</p>	<p>۱- تمرینات نظامی مشترک ترکیه با جمهوری آذربایجان ۲- روابط نظامی ترکیه با ناتو ۳- روابط نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی ۴- وجود پایگاه نظامی آمریکا در ترکیه ۵- دخالت های نظامی ترکیه در سوریه و قفقاز</p>	<p>متغیر نظامی</p>	<p>۱۳۴</p>
<p>۱- رقابت در سوریه ۲- حضور ترکیه در اقلیم کردستان عراق و تلاش برای برقراری روابط با کردها ۳- برقراری ارتباط بین ایران و YPD سوریه ۳- رقابت ایران و ترکیه در قفقاز</p>	<p>۱- وجود دشمن مشترک یعنی گروه های تجزیه طلب ۲- توافق بر تمامیت ارضی کشورهای منطقه از جمله عراق</p>	<p>متغیر مسائل امنیتی و رقابت های ژئوپولیتیک</p>	
<p>۱- برنامه هسته ای ایران ۲- روابط ترکیه با مصر ۳- روابط ترکیه با رژیم صهیونیستی ۴- تلاش برای حفظ رژیم های مصر لیبی و تونس در جریان بهارهای عربی</p>	<p>۱- تلاش ترکیه برای میانجیگری بین ایران و ۱+۵ ۲- مخالفت ترکیه با تحریم های ایران</p>	<p>متغیر سیاست خارجی</p>	
<p>سدسازی های ترکیه</p>	<p>-----</p>	<p>متغیر زیست محیطی</p>	

جدول ۵) برخی از اشتراکات بین مولفه‌های تأثیرگذار بین ایران و ترکیه

مولفه اصلی	تأثیرگذار دوم بر مولفه اصلی	مولفه تأثیرگذار سوم بر مولفه اصلی	وجه اشتراک	همگرا یا واگرا بودن
اقتصاد-انرژی	نظامی	امنیتی	تلاش ترکیه برای مبدل شدن به هاب انرژی منطقه با استفاده از مولفه امنیت و نظامی	واگرا
ساختار نظام بین‌الملل	نظامی	امنیتی	روابط ترکیه با رژیم صهیونیستی	افزایش روابط واگرا کاهش روابط همگرا
ساختار نظام بین‌الملل	نظامی	امنیتی	روابط نظامی امنیتی ترکیه با آمریکا و ناتو	افزایش روابط واگرا کاهش روابط همگرا
رقابت‌های ژئوپولیتیک	امنیتی		مسأله کردهای منطقه	اتحاد علیه تشکیل کشور کردی همگرا نزدیک شدن هر یک از طرفین به کردها واگرا
سیاست خارجی	هویتی	رقابت‌های ژئوپولیتیک	حمایت مصر از اهل تسنن و اخوان المسلمین و حمایت ایران از شیعیان	واگرا
کوریدورها	اقتصادی	ژئوپولیتیک	تلاش برای تسلط بر کوریدورها	واگرا

در نتیجه‌گیری کلیه این مقاله با استفاده از جداول فوق می‌توان نتیجه گرفت که عوامل اقتصادی و امنیتی که در واگرایی و همگرایی روابط بین ایران و ترکیه تأثیرگذار هستند به نوعی در هم تنیده هستند و ایران و ترکیه هر کدام سعی دارند از عوامل امنیت برای کسب منافع اقتصادی بیشتر در منطقه استفاده نمایند درحالیکه روابط دوجانبه اقتصادی کشور می‌تواند حالت همگرایی را به روابط بین ایران و ترکیه بدهد. رقابت‌های دو کشور برای کسب منافع اقتصادی بیشتر در منطقه و تلاش هر کدام از طرفین برای تسلط بر سر منابع انرژی منطقه می‌تواند عامل واگرایی در روابط بین ایران و ترکیه محسوب شود.

در هر دورانی که روابط اقتصادی بین ایران و ترکیه افزایش داشته است روابط بین دو کشور بهبود یافته است و در هر دورانی که روابط اقتصادی بین دو کشور با کاهش مواجه بوده است همزمان با این مسأله رقابت‌های منطقه‌ای و ژئوپولیتیک دو کشور افزایش یافته است.

موضوع بعدی این است که صادرات منابع انرژی ایران به ترکیه نقش ساسی را در روابط بین دو کشور بازی می‌نماید و افزایش صادرات منابع انرژی بعنوان یک متغیر مثبت و کاهش صادرات منابع انرژی از ایران به ترکیه و یا جایگزین شدن آن با منابع دیگری بعنوان یک متغیر منفی در روابط بین دو کشور نقش بازی می‌کند.

از دیگر مولفه‌های اقتصادی می‌توان به نقش کوریدورها و نقش گردشگران و سرمایه‌گذاران ایرانی در ترکیه اشاره نمود که از عوامل همگرایی بین روابط دو کشور می‌باشند اما تلاش ترکیه و ایران برای تسلط و کنترل کوریدورها می‌تواند نقش واگرا را در روابط بین دو کشور بازی نماید.

درباره روابط سیاسی ایران و ترکیه می‌توان به این مسأله اشاره نمود که روابط سیاسی بین ایران و ترکیه تحت تأثیر یک کشور سوم نیز می‌باشد که این کشور سوم می‌تواند آمریکا روسیه یا اسرائیل باشد و بهبود روابط نظامی و امنیتی ترکیه با آمریکا و اسرائیل می‌تواند بعنوان یک عامل واگرا در روابط بین دو کشور عمل نماید. نزدیکی فرهنگی، جغرافیایی، دینی و مذهبی نیز عوامل همگرایی بین روابط ایران و ترکیه می‌باشند اما این مولفه‌ها نمی‌توانند تأثیری هم وزن در مسائل اقتصادی، امنیتی و نظامی داشته باشند و به نظر می‌رسد با توجه به حجم مبادلات بین دو کشور نقش عامل اقتصاد و بالا رفتن و پایین آمدن حجم مبادلات بیشترین نقش را در روابط بین دو کشور بازی می‌کند.

۱۳۶

فهرست منابع

فارسی:

۱- بی‌نا (۱۴۰۰)، «هدیه هفت میلیارد دلاری ایرانیان به ترکیه»، قابل دسترسی در: <https://tejaratnews.com>

۲- بی‌نا (۱۳۹۹)، «ایرانی‌ها رتبه اول خرید مسکن در ترکیه»، قابل دسترسی به:

<https://www.eghtesadonline.com>

لاتین:

3- Iran, Turkey to consider passport-free travels (2020). TEHRAN TIME <https://www.tehrantimes.com/news/458164/Iran-Turkey-to-consider-passport-free-travels>

4- Khajehpour, Behroz (2012). The Role of Economic and Energy Relations with Turkey and Russia in Irans National Strategy.

5- Kösebalaban, House (2020). Transformation of Turkish Foreign Policy Toward, Syria: The Return of Securitization, Middle East Critique.

- 6- Mansoureh, Ebrahimi and others (2017). Economic, Political, and Strategic Issues in Iran–Turkey Relations, 2002–2015, Contemporary Review of the Middle East.
- 7- Orkhan (2021). Iran’s official Says Trade Volume with Turkey to Reach \$30B, Caspian News <https://caspiannews.com/news-detail/irans-official-says-trade-volume-with-turkey-to-reach>
- 8- Stephen, Larrabee (2013). Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East, Rand Corporation.
- 9- There are great cultural similarities between Iran and Turkey (2015). IBNA <https://www.ibna.ir/en/naghli/215845/there-are-great-cultural-similarities-between-iran-and-turkey>
- 10- Turkey and Iran: Bitter Friends (2019). Bosom Rivals, International Crisis Group <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/b051-turkey-and-iran-bitter-friends-bosom-rivals>
- 11- Turkey Exports to Iran (2020). Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/turkey/exports/iran>.
- 12- Turkish-Iranian Relations Are Set to Become More Turbulent (2021). GMF The German Marshall Fund of united states <https://www.gmfus.org/news/turkish-iranian-relations-are-set-become-more-turbulent>
- 13- Turkey welcomes over 10 mln tourists in first 7 months of 2021 (2021). Hurriyet Daily News <https://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-welcomes-over-10-mln-tourists-in-first-7-months-of-2021-167294>
- 14-WorldBank.org (2021), <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2013/TradeFlow/EXPIMP/Partner/IRN/Product/all-groups>
- 15-WorldBank.org (2021). <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2013/TradeFlow/EPI> MP/Partner/IRN/Product/all,groups
- <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2013/TradeFlow/EXPIMP/Partner/IRN/Product/all-groups>